

PERSPECTIVA ROMÂNIEI ÎN FILOSOFIA SOCIALĂ A LUI MIRCEA VULCĂNESCU

ANA BAZAC*

Abstract. *The paper aims at highlighting the systemic, integrative sociological and economic approach of Mircea Vulcănescu. This has two stages: in the first, he focused on the peasant economy, which he idealized, and on a national economy where the majority of the population live in natural, poorly integrated economic relationships; in the second, he was enthusiastic about a rapidly modernizing economy and industrialization. But there is also a synthetic and prospective representation of society and economy.*

The analysis shows the theoretical ground of his image about the social evolution. This ground allowed him both a fine critique of capitalism, and of the „really existing socialism“ as state capitalism. At the same time, Vulcănescu suggested that, through the inner mechanisms of technology, investments and productivity, capitalism would leave room for a new social organisation: marked by the individual frugality in the framework of a „medieval“ peasant economy, because of the finite resources.

Keywords: *interwar Romania; Mircea Vulcănescu; rural economy; economic modernisation; economic perspectives.*

Introducere

Mircea Vulcănescu a făcut, într-adevăr, economie: și pentru că s-a specializat intenționat și în economie politică — a obținut în 1927 diploma de studii superioare de doctorat în științe economice și politice (de la Facultatea de Drept a Universității din Paris) — după ce își arătase înclinația către filosofie socială optând, ca lucrare de licență în filosofie, pentru *Individ și societate în sociologia contemporană*, sub conducerea lui Dimitrie Gusti, și deoarece a profesat ca economist (la Finanțe, Vămi și din nou la Finanțe), și pentru că a arătat cât de familiarizat era cu analiza factorilor, corelațiilor, calculului economic și tendințelor economice¹.

* Prof. univ. dr., Universitatea Politehnică din București.

¹ Mircea Vulcănescu, „Variațiunile ciclice ale producției românești“ (1931), „Bonurile de impozite ca mijloc de lichidare a datoriilor arierate ale statului“ (1933), „Împrumutul intern al statului român“ (1934), „Balanta comercială a României“ (1934), în Mircea Vulcănescu, „*Spre un nou medievalism economic*“. *Scrieri economice*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Cuvânt înainte de Toma Roman, București, Compania, 2009, pp. 177-229, 230-237, 238-242, 243-244.

Dar abordarea economiei — la nivel macro, și nu micro — a fost mai degrabă *sistemică, integrativă, filosofică* astfel. El a legat logica economică de aceea socială, aceasta din urmă înțeleasă, la rândul ei, *integrativ*, unind palierul strict sociologic al categorisirii grupurilor de palierul spiritual.

Opera economică a lui Mircea Vulcănescu este *neterminată*, cum este întreaga sa creație de altfel: accidentul urât al morții sale premature a oprit țeserea unor structuri teoretice care ar fi continuat neabătut firul constituit încă în anii tinereții, sau care ar fi sărit de pe făgașul inițial, săritura însăși fiind nedeterminabilă. Avem exemple în istoria culturii și pentru o direcție și pentru cealaltă. Dar faptul că nu putem fi spectatori unei evoluții — unice și irepetabile, ca evoluția fiecărei ființe umane, deci a fiecărei creații — și nu putem să fi învățat din această evoluție, deci că irosim un timp ce ar fi putut fi economisit prin gândirea autorului, este iremediabil trist. Din analiza concepțiilor exprimate putem, desigur, să pricepem multe și, astfel, să facem ca timpul trecut să ne ajute. Putem chiar să nu mai fim marcați de timpul *nostru* pierdut prin moartea înainte de termen a înaintașilor. Dar oprirea un moment asupra acestei probleme a ritmului, a factorilor (sociali și individuali, necesari și întâmplători) și a condițiilor înțelegerii societății este de bun augur pentru epistemologia acumulărilor și salturilor cognitive.

În cele ce urmează, vom puncta filosofia economică a lui Mircea Vulcănescu, așa cum se prezintă ea în cadrul concepției sale generale despre lume.

O Weltanschauung neoriginală dar consonantă cu Zeitgeist-ul de după Marele Război

Disperarea tinerilor ce văd că „promisiunea” Primului Război Mondial — de a nu se mai repeta² și de a asigura, garantată de imensa jertfă, un ideal de viață valabil, și desigur, și o viață bună — nu este ținută; revolta acestor tineri; limba-jul maximalist al revoltei; direcțiile ei opuse, inclusiv aceea în răspăr cu motivația de fundal a revoltei: acestea sunt elementele explicative *sine qua non* ale curentelor ideologice radicale și ale grabei radicalizării celor de dreapta, din cadrul cărora Mircea Vulcănescu nu poate fi extras.

Dar să lăsăm chiar caracterizarea lucidă a autorului să ne releve contextul.

Este vorba de o *generație* — concept teoretic³ ce descrie *întâlnirea* dintre conjunctura istorică, în acest caz a perioadei de după 1918, și un grup de oameni, mai degrabă de aceeași vârstă: *întâlnirea* însăși, adică generația, fiind ea însăși „o relație de conjunctură”, o „unitate psihologică, cu rădăcini istorice și biologice, decât o unitate propriu-zis spirituală”⁴.

² Or tuturor le apare deja în 1936 — depășind iluziile tinerilor democrați de dinainte de Marele Război, vezi Stefan Zweig, *Lumea de ieri* (1942), București, Editura Univers, 1988 — că „viața omenirii e subordonată pregătirilor de război”, Mircea Vulcănescu, „Economia mondială în 1936” (ianuarie 1937), în Mircea Vulcănescu, *„Spre un nou medievalism economic”*. *Scrieri economice*, p. 322.

³ Tudor Vianu, „Generație și creație”, în Tudor Vianu, *Generație și creație. Contribuții la critica timpului*, București, Editura librăriei „Universala”, Alcalay, 1936, p. 15: modernitatea a adus cu sine conștiința de generație. Dar (p. 22), excesivă, această conștiință uită continuitatea și responsabilitatea față de reflecție, cultură și acțiune.

⁴ Mircea Vulcănescu, „Tendențele tinerei generații în domeniul social și economic. Activismul prin disperare” (1934), în Mircea Vulcănescu, *„Tânără generație”*. *Crize vechi în haine noi. Cine sunt și ce vor tinerii români?*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Compania, 2004, p. 112.

Adică este vorba despre starea de spirit a „tinerei generații“, a doua după război, rezultată din *zdruncinarea profundă a idealurilor liberale și democratice* antebelice: „nu mai credem nici în individ în sine, nici în a-toate-folosința libertății“⁵. Psihologia generației este marcată de *antagonismul* dintre aspirația profundă spre acele idealuri și, pe de altă parte, caracteristica acestora de a fi „făgăduieli neîndeplinite“⁶. (După cum un element esențial al acestei psihologii este „conflictul între generații“⁷.) Altfel spus, pe de o parte, vechile idealuri au fost distruse de realități, iar pe de altă parte, acestea din urmă nu au fost suficient de puternice pentru a se impune ca valori.

Ca urmare, primul dat pozitiv al acestei generații a fost *îndoiala*: și cu privire la vechile valori — la impresia de libertate dată de coexistența atâtor valori individuale, deci la „relativism“ —, și cu privire la secile cuvinte de ordine izvorâte din realitatea de după război⁸.

Dar cum nimeni nu poate rămâne în orizontul îndoielii, semnul sub care se recunoaște „tânără generație“ este încercarea „*cu orice preț*, de a ieși din îndoială“⁹.

Da, Mircea Vulcănescu a avut dreptate: nu doar suferințele materiale reale ale tinerilor — inclusiv ale celor 36.000 de șomeri intelectuali¹⁰ — au generat hotărârea disperată de *a ieși din îndoială*, ci lipsa de scopuri altruiste, de coeziune socială și de sensuri ale vieții umane.

Întreaga analiză a autorului se conjugă cu aceea a multor scriitori și cercetători ai societății sub variate aspecte și, desigur, din întreaga lume și nu doar din România. Relevând obârșia alienării — fie pe linia Hegel, fie pe linia Marx — în civilizația modernă (sau în civilizație, pur și simplu), în mașinismul ei sau în re-

⁵ *Ibidem*, p. 113.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Dar P. P. Negulescu, *Conflictul generațiilor și factorii progresului*, Discurs la intrarea în Academia Română, la 25 mai 1941, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului 1941, s-a ridicat deschis împotriva „conflictului dintre generații“, adică împotriva susținerii de către „o parte din tineri să ia conducerea țării pentru că sentimentul național ar fi mult mai dezvoltat ca la bătrâni“, p. 5. Condiția de căpetenie a progresului moral este progresul intelectual (AB — deci nu numai al sentimentelor), p. 16, „rafinarea și complicarea tehnicii“ p. 21, „numai intervenția inteligenței dă o direcție utilă pornirilor afective“, p. 22, iar „antagonismul penibil tineri-bătrâni este lipsit de orice justificare, fiindcă nesocotește cu totul raportul natural dintre sensibilitate și inteligență ca factori ai progresului“, p. 23.

⁸ Mircea Vulcănescu, „Tendințele tinerei generații în domeniul social și economic. Activismul prin disperare“, p. 118: „Nici dictatura de clasă, nici naționalismul integral nu ne pot fi nouă semne ale absolutului de care avem nevoie. Dar nici relativismul de altă dată nu mai este cu putință“.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 133.

Situația a fost grea din momentul educației în general, și al celei universitare în special. Vezi Ana Bazac, „Filosoful, profesiunea și viața. În jurul *Amintirilor* lui Nicolae Bagdasar“, *Studii de istorie a filosofiei românești*, vol. IV, București, Editura Academiei Române, 2008, pp. 237-251, reluat în Ana Bazac, *Omul activ și impersonalul „se“* (*Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești*), Craiova, Aius, 2010, pp. 115-136.

Dar și Ana Bazac, „Matematicianul în cetate: Simion Stoilow și poziția publică a intelectualului în vremuri de restriște“, *Studii și comunicări/DIS*, vol. IV, 2011, pp. 389-402, unde Stoilow a descris în 1936 pregătirea intelectuală modestă a studenților care era în tandem cu poziția lor politică simplistă și extremistă („obișnuitele tulburări «naționaliste»“) și, în același timp, nivelul profesional nu foarte ridicat al profesorilor era însoțit de oportunism și servilism („laudele entuziaste ale colegilor doritori de a-și plasa o fiică sau un nepot în administrația universitară sau la bibliotecă“) și, deci, de un evasiinexistent spirit critic și reformist (pentru „o mișcare de informație și de protestare“, de abia „am putut numi pe unul sau doi din colegi“).

lațiile de dominație și supunere, literatura (Musil, Kafka, Scott Fitzgerald¹¹) și cercetarea filosofică și socială (Școala de la Frankfurt dar și pragmatistii americani, ca să dăm doar câteva repere din toate aceste domenii) au arătat, în fond, puterea cu care ambianța socială ce promovează idealuri precare/mai degrabă lipsa de ideal social constrânge individul într-un mod insuportabil.

(Dar reacțiile împotriva alienării sunt, cum au și fost, de mai multe feluri, iar a evidenția sorgintea comună și faptul că au existat reacții la condițiile tensionante nu este suficient. Și astăzi există, de exemplu, chemări la izolare și descurcare individuală¹² ale cărei consecințe nu sunt, cum au și fost, decât funeste: și pentru individ, și pentru colectivitate.)

Mergând mai departe, noi știm că au existat și excepții solitare¹³ care au respins acțiunea politică în numele independenței de gândire și al criticii permanente potrivit valorilor în sine ale democrației — perspectivă radicală a idealismului democrației¹⁴: dar majoritatea intelectualilor au ales poziții la fel de radicale, dar activiste, implicate, politice.

Mircea Vulcănescu a descris poziția concretă a acestora: în afara celor care practicau, comod, „retragerea în bibliotecă, în laborator sau în visare, precum și refugiu în literatură“, erau cei activi, cei care dădeau dovadă de „activismul prin disperare“ sau de „istorismul prin resemnare“¹⁵. Dar toți cei activi de aici erau de dreapta, autorul menționând doar în treacăt că și cei de la stânga — de la extrema stângă — ar fi activi prin disperare. (În realitate, aceștia erau astfel numai în măsura în care erau circumscriși de stalinism; dar, datorită faptului că a fi de stânga era mult mai greu decât a fi de dreapta radicală, concepția lor se baza pe critică raționalistă¹⁶.)

Care este diferența între aceste două categorii de dreapta, ambele la fel de radicale? Primii sunt fanatici „pentru că le trebuie să creadă“¹⁷, adepți ai faptei, „indiferent de sensul ei“¹⁸, supuși orbește unui șef și manifestându-se ca o turmă, fără discernământ¹⁹, și putând astfel și să fie folosiți de cei abili și interesați: este aici „un activism disperat, care mimează candid o dogmatică intransigentă“²⁰.

¹¹ Iar individualismul sec a fost continuat de cel al perioadei 1950-2004 de literatură britanică — numit The Desperado Age de către autoarea de istorie și teorie literară Lidia Vianu, *The Desperado Age. British Literature at the Start of the Third Millennium*, București, Editura Universității București, 2004 — unde traiectoria strict individuală a personajelor a dezmințit orice finalitate a psihologiei de grup, astfel încât sfârșitul este indecis (deschis, astfel) și evidențiază o mișcare illogică a vieții personajelor.

¹² Vezi și Veronica Lazăr, *Despre criză, evaziune și viața la țară*, <http://www.criticatac.ro/12329/despre-criză-evaziune-si-viața-la-țară/>.

¹³ Julien Benda, *Trădarea cărturarilor* (1927), Traducere de Gabriela Creția, Prefață de Andrei Pippidi, București, Humanitas, 2007.

¹⁴ Iar astăzi trădarea intelectualilor se manifestă tot prin suspendarea spiritului critic și, în plus, prin ignorarea interdependențelor și a sistemicității, în favoarea fragmentatului, vezi și David Harvey, *Cum ne pregătim pentru tranziția anti-capitalistă* (I), <http://www.criticatac.ro/12113/cum-ne-pregătim-pentru-tranziția-anti-capitalistă-i/>.

¹⁵ Mircea Vulcănescu, „Tendințele tinerei generații în domeniul social și economic. Activismul prin disperare“, p. 122.

¹⁶ Vezi Ana Bazac, „Despre stânga lui Tudor Bugnariu“, în *Omul activ și impersonal „se“ (Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești)*, Craiova, Aius, 2010, pp. 425-451.

¹⁷ Mircea Vulcănescu, „Tendințele tinerei generații în domeniul social și economic. Activismul prin disperare“, p. 123.

¹⁸ *Ibidem*, p. 122.

¹⁹ *Ibidem*, p. 123.

²⁰ *Ibidem*, p. 125.

Ceilalți, „istoricii resemnați“, se înscriu în realitate potrivit activismului după principiul celui mai mic rău. Ei judecă, nu se supun pur și simplu, și consideră că „refuzul de a parveni politicește al celor care ar avea puțină să parvină și limitarea lor la îndeplinirea conștiințioasă a îndatoririlor lor profesionale ar putea opera ca o frână morală asupra ambițiilor nemăsurate, incorectitudinii și spiritului acestuia neomenos de folosire a tuturor lucrurilor în scop personal, care caracterizează situația de astăzi“²¹.

S-ar putea să existe asemănări între cele două categorii din punctul de vedere al *aspirațiilor* lor comune, a avertizat Mircea Vulcănescu. Dar dincolo de acestea este sensul (filosofic) diferit al *acțiunii*: primii cred că „politica *rea* e vinovată de reaua stare socială și, în consecință, că o politică bună ar putea-o îndrepta cu ușurință“; ceilalți consideră că „*politica e prin firea ei rea* și că orice politică tinde, prin natura ei, să degradeze valorile spirituale absolute... pe primul plan trebuie așezată nu realizarea unei ținte, ci prefacerea sufletului omenesc“²². Este aici o separare și falsă opoziție între, să spunem, legionari, și pe de altă parte, intelectuali ce nu se dau în lături de la faptă (AB, ca el însuși) pentru scopuri radicale. În realitate, între ei a existat o unitate mai mare decât dorea să creadă autorul.

Dar care erau scopurile acestor intelectuali? Deoarece modelul lor²³ de viață integrală este satul, „un stil de viață integrată, organică, o comunitate spirituală, o viață de obște, un sobor“²⁴, ei sunt interesați de păstrarea „sufletului românesc în fața invaziei cotropitoare a Apusului“²⁵, nu atât a unei independențe economice, cât a spiritului românesc ce nu are nevoie de „forme fără fond, adică o organizație politică inspirată de experiențele de aiurea“²⁶.

Nu este vorba, în țara noastră, de un conflict de clasă modern — între burghezi și muncitori — ci de opoziția dintre România orașului (mahala și înstrăinare²⁷) și România satului, iar „tânăra generație“ trebuie să desăvârșască unitatea sufletească a românilor și să obiectiveze această unitate sufletească în creații culturale²⁸.

²¹ *Ibidem*, p. 126.

²² *Ibidem*, p. 128.

²³ O dată mai mult vedem că nu toți, și nici măcar majoritatea intelectualilor români interbelici nu au considerat satul drept modelul dezirabil de civilizație pentru politică.

²⁴ Mircea Vulcănescu, „Tendențele tinerei generații în domeniul social și economic. Activismul prin dispare“, p. 128.

Ne amintim opoziția lui Ferdinand Tönnies (*Gemeinschaft und Gesellschaft*, 1887) dintre *Gemeinschaft* (comunitatea organică premodernă) și *Gesellschaft* (societatea modernă).

²⁵ Vezi același punct de vedere la Miguel de Unamuno, reprezentant al curentului tradiționalist al „generației 1898“; conform acestuia, cauza nivelului redus al culturii și economiei Spaniei era tocmai faptul că a preluat de la Europa „neîncrederea, scepticismul, raționalismul, supraevaluarea materialului față de spiritual, a științei față de credință“, Jose Ferrater Mora, *Unamuno. A Philosophy of Tragedy*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, 1962, p. 70. Sau Sarah Driggers, *The Importance of Quixotism in the Philosophy of Miguel de Unamuno*, 2011, http://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2467&context=utk_chanhonoproj&sei-redir=1&referer=http%3A%2F%2Fwww.google.com%2Fsearch%3Fq%3Dunamuno%2Bphilosophy%26hl%3Den%26gbv%3D2%26prmd%3Divns%26ei%3DTlDbT_LSC9DGswawnoyIDA%26start%3D10%26sa%3DN#search=%22unamuno%20philosophy%22.

²⁶ Mircea Vulcănescu, „Tendențele tinerei generații în domeniul social și economic. Activismul prin dispare“, pp. 129, 130.

²⁷ *Ibidem*, p. 131.

²⁸ *Ibidem*, p. 134.

Cum? Deocamdată, doar dibuie, dar oricum „viața ei nu e decât o pregătire pentru marile ei clipe, cărora li se dă toată”²⁹.

Cum putem caracteriza un asemenea punct de vedere — destul de răspândit, indiferent de elementele parohiale concrete, în lumea dintre cele două războaie mondiale — decât ca unul conservator, spiritualist și, refractar modernizării, sortit unui activism extremist sau joncțiunii cu un asemenea extremism³⁰?

Că un asemenea punct de vedere amână democrația pentru momentul, nedefinit, ulterior realizării obiectivului de întărire a sufletului românesc este clar. Mircea Vulcănescu nu a fost defel preocupat, chiar atunci când a vorbit despre tendințele politice ale generației tinere³¹, de democrație: sub acest aspect, perspectiva de tip conservator este consonantă cu aceea neoliberală a lui Ștefan Zeletin³² și cu aceea corporatistă a lui Mihail Manoilescu³³, a unui regim autoritar (la Vulcănescu, cu derapajele birocrăției de la ordinea economică necesară susținerii țărănimii³⁴).

Justificarea normativă a democrației pare, într-adevăr, neavenită într-o imagine ce idealizează un sat în care armonia ar fi rezultatul unei „mâini invizibile” ce lucrează între și pentru mijlocași: dar ea este parte componentă a țărănismului, prieten cu industrialismul și adept al cooperației, deci cu o doctrină a satului opusă explicit conservatorismului³⁵.

Totuși, a arătat un ideolog legionar, când țărănismul a dat greș în critica practică a liberalismului (capitalismului), după neoliberalism și marxism, locul său a fost luat de o altă forță critică (AB, deși nu a capitalismului): mișcarea legionară³⁶, adică forma practică a spiritualismului „tinerei generații”.

Dar atunci cum se conjugă un asemenea punct de vedere tradiționalist cu economia politică?

²⁹ *Ibidem*, p. 137.

³⁰ Vezi Al. Marghiloman, „Doctrina conservatoare” (1923), în *Doctrinile partidelor politice* (sub îngrijirea lui Dimitrie Gusti) (1923), București, Editura Garamond, f.a., pp. 155-165; Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980; Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, pp. 146-220; Florin Țurcanu, „Intellectuels, tradition et politique dans la Roumanie des années 1920” (2004), în Florin Țurcanu, *Intellectuels, histoire et mémoire en Roumanie. De l'entre-deux-guerres à l'après-communisme*, București, Editura Academiei Române, 2007, pp. 11-35.

³¹ Mircea Vulcănescu, „Tendințele politice ale generației tinere” (1933), în Mircea Vulcănescu, *„Tânără generație”. Crize vechi în haine noi. Cine sunt și ce vor tinerii români?*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Compania, 2004, pp. 141-150.

³² Deși teoria lui Zeletin a fost mult mai fină și complexă decât permite să înțeleagă simplul adjectiv de neoliberal. Vezi și Ana Bazac, „Ștefan Zeletin: filosofia socială aruncă mănășă” în *Omul activ și impersonalul „se”* (Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești), Craiova, Aius, 2010, pp. 36-107.

³³ Vezi Ana Bazac, „Spiritul timpului la Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu” (2007), în *Omul activ și impersonalul „se”* (Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești), Craiova, Aius, 2010, pp. 237-247.

³⁴ Vulcănescu a idealizat țărănimea mijloacă și proprietatea mijlocie (a Moromeților), vezi și „Tendințele politice ale generației tinere”.

³⁵ Virgil Madgearu, „Doctrina țărănistă” (1923), în *Doctrinile partidelor politice* (sub îngrijirea lui Dimitrie Gusti), (1923), București, Editura Garamond, f.a., pp. 91-123.

³⁶ Este vorba de Vasile Marin, citat în Florin Müller, *Metamorfoze ale politicului românesc. 1938-1944*, București, Editura Universității din București, 2006, p. 72.

Sociologia și economia gospodăriei țărănești

Mircea Vulcănescu a fost foarte atras de sociologie. Asta însemna — iar pentru știința socială din țara noastră, o dată mai mult — cercetarea structurii sociale, inclusiv în medii profesionale și areale geografice, astfel încât să fie mai clar „cine suntem”. Doar pe această bază — așa cum a învățat el de la mentorul său, Dimitrie Gusti — este posibilă și explicarea în sine și evidențierea strategiei economice dezirabile. Altfel, rămânând numai la modele economice evidențiate de experiența occidentală, politica economică este o simplă copiere și, desigur, nepotrivindu-se cu situația reală, va da inexorabil greș.

Ca urmare, și deși și-a format încă din fragedă tinerețe o concepție de viață marcată de religie și inerentul tradiționalism, Mircea Vulcănescu a vrut să-și verifice concepția și, cu această ocazie, să o dezvolte: adică să chestioneze sociologic și economic situația socială reală din țara noastră.

Iar această situație se caracteriza, în anii '30 și nu numai la începutul secolului al XX-lea, prin predominanța agriculturii și a populației țărănești. Problema a fost mult dezbătută, cum se știe, în cultura noastră și punctele de vedere au variat de la cele culturale la cele de specialitate, economică și sociologică. În același timp, ele au susținut o plajă largă de concluzii, de la cele aprobatoare și laudative, la cele care deplângeau starea de lucruri și/sau o considerau drept tranzitorie și posibilă de depășit prin industrializare.

Mircea Vulcănescu a analizat țăranimea română din punct de vedere sociologic: 1) ea era o clasă netipică sistemului capitalist, deoarece acesta presupunea „burghezia” și „proletariatul” — înțeles (doar) ca muncitorime, clase ce se află în conflict datorită poziției lor opuse față de proprietate și în procesul de muncă, pe când țăranimea era și „stăpâna nemijlocită a mijloacelor ei de producție (ca burghezia)”, dar și forța de muncă asupra acestor mijloace („ca proletariatul”) ³⁷. De aici, tânărul gânditor a ajuns la ideea că antagonismele politice ale societății capitaliste nu privesc defel țăranimea care „nu e la remorca nici a burgheziei și nici a proletariatului, ci arbitrează efectiv conflictul dintre acestea” ³⁸.

2) Modelul țăranimii mijlocașe ca reprezentativ pentru țăranimea română ca atare a fost al doilea aspect important al teoriei lui Mircea Vulcănescu: „țăranimea în esența ei specifică este cea mijlocie, de proprietari mici care își muncesc singuri pământul”, este „singura care dezvoltă în acest punct o formă proprie de viață socială, pentru că nici fruntașii de la sate — adevărați burghezi la sate — și nici codașii nu mai aparțin efectiv țăranimii” ³⁹.

Ceea ce înseamnă că existența țăranimii duce la și permite o sociologie specială, aceea a *gospodăriei țărănești* — a celei mijlocii care are un anumit grad de autarhie (în contextul unui „vast sistem de schimburi” în cadrul vieții satești:

³⁷ Mircea Vulcănescu, „Burghezia, proletariatul și țăranimea. Scurte considerații sociologice” (1932), în Mircea Vulcănescu, *Opere. II. Chipuri spirituale. Sociologie*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005, pp. 622-623.

Autorul a folosit conceptele de mai sus fără nicio inhibiție și le-a definit în cea mai mare parte corect, dovedind că este familiar cu noțiunile dezvoltate în științele sociale ale timpului.

³⁸ *Ibidem*, p. 624.

³⁹ *Ibidem*, p. 623.

dijmă, arendă, de produse și de inventar, de muncă) — și, cu toate acestea, este exploatată prin regimul circulației⁴⁰.

Dar acestea au fost numai constatări. Important este, a considerat Mircea Vulcănescu, să se descompună organizarea și funcționarea gospodăriei țărănești: ceea ce presupune nu numai sociologia, ci și economia acestei unități aparte.

Iar analiza detaliată a gospodăriei țărănești mijlocii, sub 10 ha — analiză cu multe informații și elemente cantitative, ce sunt chiar foarte interesante pentru cititorul de astăzi (numărul gospodăriilor mijlocii în cadrul numărului gospodăriilor de la țară, numărul populației satești și mijlocii, și mai ales tipurile de familii țărănești)⁴¹ — arată că aceasta nu întreține raporturi capitaliste cu natura: nu este doar o unitate de producție, ci și de consum, nu se bazează pe exploatarea celor exteriori familiei, nu urmărește câștigul economic, ci acoperirea nevoilor de consum ale familiei, nu plătește rentă⁴². Ceea ce înseamnă că fiecare tip de familie stabilește un echilibru între elementele care intră în alcătuirea gospodăriei (pământul, înzestrarea materială, numărul și vârsta membrilor și a celor forță de muncă, nevoi, raportul dintre muncă și consum, posibilitățile de diviziune a muncii). Adică extinderea exploatației, intensificarea muncii proprii și folosirea inventarului sunt în funcție de elementele de mai sus.

Cum anume? Dacă nevoile familiei sunt asigurate printr-un regim normal de muncă proprie și utilizare a inventarului, țăranul mijlocas nu va dori să suplimenteze nici munca (de exemplu, nu își va lua ajutoare externe) și nici înzestrarea: căci el „preferă să-și economisească o parte din muncă și să stea în neactivitate”⁴³. Întreaga concepție a țăranului despre munca proprie și despre investiții este în funcție de numărul membrilor familiei, deci de nevoile concrete ale acestora. Ba chiar, dacă el nu poate cumpăra pământ ce corespunde unei eventuale lărgiri a familiei prin apariția de noi membri, întreprinde o „ajustare malthusiană și neomalthusiană a grupului demografic la întinderea cultivată”⁴⁴.

Adică țăranul mijlocas nu este interesat de îmbunătățirea nivelului de viață al familiei, ci pur și simplu de hrănirea sa în funcție de schimbările demografice în familie (nașterea copiilor)⁴⁵.

⁴⁰ Mircea Vulcănescu, „Gospodăria țărănească și economia capitalistă” (1932), în Mircea Vulcănescu, *Opere. II. Chipuri spirituale. Sociologie*, pp. 660-661.

Este importantă sublinierea lui Vulcănescu (pp. 662-663): „exploatarea capitalistă a țăranimii are loc în două forme: în regim neoiobag, prin integrarea gospodăriilor și în regimul circulației”. În primul, „proprietarul impune, în schimbul pământului dat în folosință, o dijmă contractuală și obligația de a munci pe pământul proprietarului cu salariu de nimic, sub sancțiunea constrângerilor corporale. Este vechiul nostru regim al învoielilor agricole care a dus la răscoala din 1907”.

În regimul circulației, „negustorii obțin plusvaloarea muncii țăranului prin integrarea gospodăriilor în procesul de circulație prin schimburi neechivalente” (prin regimul comerțului cu cereale, prin regimul bancar, prin cel de modernizare și prin cel fiscal).

⁴¹ Dar vezi și Mircea Vulcănescu, „Structura populației agricole țărănești” (1943), în Mircea Vulcănescu, *«Spre un nou medievalism economic». Scrieri economice*, pp. 132-140, și „Gospodăria țărănească și problemele pe care le pune statisticienilor” (1943), *ibidem*, pp. 141-176.

⁴² Mircea Vulcănescu, „Gospodăria țărănească și economia capitalistă”, p. 635.

⁴³ *Ibidem*, p. 642.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 645. Vulcănescu a precizat că, atunci când a condus secțiunea economică a cercetărilor sociologice ale lui Gusti, a putut constata pe viu și „practica limitării artificiale a nașterilor, accentuată în satele cu pământ puțin, și o corelație între întinderea exploatată și cifra mortalității infantile”.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 646.

Mircea Vulcănescu a arătat cu cifre detaliate despre economia din zone și a tipurilor de familii că există un echilibru economic al factorilor economiei țărănești dar, mai mult, el a considerat datele concrete românești numai o adeverire a teoriei *ofelimității* a lui Pareto⁴⁶. Conform acesteia, psihologia individului de satisfacție economică este dată de punerea față în față a celor două dorințe alternative: intensitatea cu care este dorită o nouă sursă de efort și, pe de altă parte, măsura neplăcerii provocate de un efort suplimentar.

Gânditorul nostru a fost interesat să lege această teorie de economia țărănească. În aceasta, „peste o anumită cantitate de produs așteptat, valoarea muncii întrece valoarea noului obiect produs“, cu alte cuvinte, pentru gospodăria țărănească, „limitele exploatației avantajoase sunt date de raportul dintre nevoile materiale de consum și osteneala necesară spre a le satisface“⁴⁷.

Așadar, economia țărănească autentică — mijlocie — funcționează în mod diferit și chiar opus față de economia capitalistă: nu urmărește profitul, ci îndeplinirea nevoilor, avantajul potrivit nevoilor de consum, nu urmărește rentabilitatea capitalului investit, ci pe aceea a muncii proprii, nu vrea maximizarea investițiilor în tehnică și în pământ, ci economisirea muncii proprii concomitent cu asigurarea nevoilor. Mircea Vulcănescu a făcut critica economiei capitaliste opunând-o acestei imagini (destul de idilice, limitative și conservatoare) a celei țărănești: dar critica este din perspectiva unei economii naturale⁴⁸ care nu poate în niciun fel să susțină vreo dezvoltare a civilizației.

Căci o asemenea gospodărie, în ultimă instanță de subzistență, nici nu are nevoi prea mari de tehnică — rămânând mult timp la un nivel neschimbat⁴⁹ și fiind „o sfărâmătoare de mașini, chiar dacă întrebuițarea mașinilor e legată de fagăduiala ridicării standardului de viață“⁵⁰. Autarhia țărănească nu duce nici la dezvoltarea industriei și nici la aceea a serviciilor intelectuale: căci astfel gospodăria nici nu cere și nici nu oferă, și nu oferă nici impozite.

Mircea Vulcănescu a descris modalitățile de exploatare a țăranilor de către întregul sistem de circulație și bănesc. Dar oare nu cumva gospodăria țărănească se comporta în mod rezervat și autarhic deoarece relațiile și organizarea socială

⁴⁶ Teoria însăși își are originea în utilitarismul lui Bentham și a fost doar o variantă a teoriilor economice interesate de motivația activității economice. Alături de ofelimitate și chiar înainte s-au folosit noțiuni ca: ultimul grad al utilității, utilitate efectivă, eficiență marginală dezirabilitate marginală, folosul marginal, raritate. Vezi și Irving Fisher, „Is ‘Utility’ the Most Suitable Term for the Concept It Is Used to Denote?“, *American Economic Review*, volume 8, 1918, pp. 335-337, <http://economistsview.typepad.com/economistsview/2008/03/opelimity-vs-w.html>.

⁴⁷ Mircea Vulcănescu, „Gospodăria țărănească și economia capitalistă“, pp. 650-651.

⁴⁸ Aristotel putea fi critic față de crematistică (o economie ce urmărește profitul) în numele funcționării naturale a *oikos*.

⁴⁹ Iar un asemenea punct de vedere reflectă și prejudecata masculină nepăsătoare față de ușurarea muncii femeilor: presupunând că gospodăria țărănească ar fi fost electrificată, ar fi dorit oare capul familiei să cumpere o mașină de spălat (vezi Ha-Joon Chang, *23 Things They Don't Tell You About Capitalism*, New York, Bloomsbury Press, 2010, pp. 31-40: „mașina de spălat a schimbat lumea mai mult decât internetul“) din moment ce femeile avuseseră alocate din vremi imemorabile un timp pentru a spăla manual?

Probabil că nu. Vezi Mircea Vulcănescu, „Gospodăria țărănească și economia capitalistă“, p. 643: țăranul calculează avantajul economic astfel încât „folosirea unui instrument de producție peste optimul muncii țărănești să fie considerat de el de-a dreptul nefolositor“.

⁵⁰ *Ibidem*.

și economică — și cu atât mai mult cu cât aveau loc într-o țară periferică și subordonată economic țărilor din Centru — erau de așa natură (cu speculatorii comerciali etc.) încât acest comportament era, pur și simplu, cel mai la îndemână pentru supraviețuire? Și oare nu cumva „limitele sănătoase ale subordonării producției principiului consumației, caracteristic economiei naturale”⁵¹ nu erau întotdeauna prea sănătoase ci, pur și simplu determinate de condițiile economice și, desigur, și de cele de suprastructură?

Inconștient, punctul de vedere conservator al lui Mircea Vulcănescu izvorăște, în fond, din diviziunea muncă fizică-muncă intelectuală și din reprezentarea ei drept eternă⁵². Iar critica economiei capitaliste — corectă („pervertirea scopului producției, care în loc de satisfacerea nevoilor, a devenit câștigul crematistic artificial ... nevoile factice create prin sugestia reclamei”⁵³) — are loc într-o perspectivă reacționară (ideea „ridicării nivelului de viață nu e decât o scoatere a omului din sine”⁵⁴) a stărilor eterne. Căci nu toate nevoile sunt factice și, mai mult, numai creșterea și îndeplinirea lor este mijlocul pentru manifestarea creatoare a oamenilor: care nu mai sunt astfel cantonați în preocuparea de asigurare modestă a vieții. Iar a opune exploatarea capitaliste principiul retragerii din activitate — „preferă lenea, adică viața contemplativă, activității febrile de roboți pe care i-o impun capitaliștii”⁵⁵ — nu este un model dezirabil⁵⁶: deoarece o asemenea lene nu aducea nicio atingere muncii destul de dure ca atare⁵⁷.

Astfel încât, deși ideea de a nu universaliza abuziv niște raporturi istorice concrete (cum sunt cele capitaliste) și de a nu descrie uniliniar evoluția istorică⁵⁸ nu este defel eronată, considerarea modelului țărănesc de supraviețuire drept optim și opus celui al modernizării prin industrializare (țăranul fiind exploatat prin foarfecele prețurilor și prin mecanizarea agriculturii⁵⁹), ca și idealizarea țăranului ca model uman „integrat mai firesc în ansamblul cosmosului decât omul industrial... o formă de viață mai corespunzătoare cu ideea de omenie și de liniște sufletească decât forma hibridă, perversă și de-a dreptul monstruoasă pe care se constituie viața orășenească și industrială”⁶⁰ sunt modalități retro de reprezentare a civilizației.

⁵¹ *Ibidem*, p. 644.

⁵² *Ibidem*, p. 643: „Gandhismul este o ilustrare perfectă și recentă a acestor poziții fundamentale a economiei țărănești. Țărănimia e, prin definiție, o clasă pasivă, neagresivă, care-și trăiește felul ei de trai și atât”.

⁵³ *Ibidem*, p. 644.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 643.

⁵⁶ Mai ales pentru cei ce desfășoară muncă intelectuală.

⁵⁷ Spre deosebire de punctul de vedere al criticilor muncii constrânse (din capitalism): de la Paul Lafargue, *The Right to Be Lazy*, 1883, <http://www.marxists.org/archive/lafargue/1883/lazy/index.htm> și alți teoreticieni mai vechi (deși de orientări diferite) — Tom Hodgkinson, *How to be idle*, 2004, București, Editura Nemira, 2006. Și revista *The Idler*, <http://www.idler.co.uk>, și Tom Hodgkinson and Matthew De Abaitua (eds.), *The Idler's Companion: An Anthology of Lazy Literature*, London, 4th Estate, 1996 — la situaționiști și anarhiști: de exemplu, Bob Black, *The Abolition of Work*, 1885, <http://www.primitivism.com/abolition.htm> KRISIS, Beiträge zur Kritik der Warengesellschaft, <http://www.krisis.org/> și *Manifesto against Labour*, <http://www.lettersjournal.org/manifesto-againstlabour.html>, sau Norbert Trenkle, *Terror of Labour*, 1998, <http://www.krisis.org/1998/terror-of-labour>.

⁵⁸ Mircea Vulcănescu, „Gospodăria țărănească și economia capitalistă”, pp. 631, 633.

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 662-663.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 669.

De altfel, Mircea Vulcănescu a opus explicit civilizația satului și cea a orașului, legitimându-se prin alegerea, între două idei de om, pe aceea a reacției „față de un curs greșit”⁶¹ (cel de industrializare). „Reacționarismul real” era cel „naționalist, prin identificarea cu valorile care izvorăsc din propriul fel al națiunii din care facem parte”, iar națiunea era de țărani, din moment ce 96% era populație agrară și 1-2% proletariat orășenesc⁶².

Industrializarea — fenomen de bifurcație în economia românească

Ritmul istoric a fost foarte rapid în perioada interbelică. Iar viața individului Mircea Vulcănescu a fost consonantă cu acest ritm. Peste doar vreo câțiva ani de la profesia de credință pro sat și economie țărănească naturală, gânditorul nostru, intrat la concret în procesul de management al economiei naționale, s-a concentrat asupra procesului prin care România se alinia la modelul țărilor înaintate, industrializarea.

Industrializarea din România nu a avut loc după modelul celei din Apus. Mircea Vulcănescu a vorbit despre faptul că producția de fabrică nu a desființat, ci s-a adăugat industriei casnice a țăranilor, că a fost o creație a capitalului financiar și că a avut loc în pofida împroprietăririi țăranilor (împroprietărirea opunându-se prole-tarizării lor)⁶³.

De asemenea, că a avut loc atât prin capitalul (financiar) străin cât și ca urmare a investițiilor realizate și de o burghezie românească „birocratică și bugetară”⁶⁴ și, mai ales în anii de după marea criză din 1929, și de către stat. Mai mult, industrializarea nici nu mai putea, după criza mondială⁶⁵, să aibă loc decât printr-o politică de stat concertată, adică prin monopoluri, „iar industria particulară are interes să sprijine acțiunea de concertare”⁶⁶. Deci, dacă industrializarea a avut ritmul lent permis de și determinat de raporturile economice internaționale (care asiguraseră până la Război un preț avantajos al cerealelor), după

⁶¹ Mircea Vulcănescu, „Cele două Românii” (1932), în Mircea Vulcănescu, *Opere. II. Chipuri spirituale. Sociologie*, p. 686.

⁶² *Ibidem*, p. 684.

⁶³ Mircea Vulcănescu, „Evoluția și tendințele economiei românești” (1935), în Mircea Vulcănescu, „*Spre un nou medievalism economic*”. *Scrieri economice*, p. 125.

⁶⁴ Mircea Vulcănescu, „Carteluri, politică liberală și dictatură economică” (1935), în Mircea Vulcănescu, „*Spre un nou medievalism economic*”. *Scrieri economice*, pp. 245-249: se arată maniera în care politicienii își construiau puterea economică (preluau comenzi de stat și cumpărau unități economice) și se aliau cu burghezia deja existentă prin împărțirea beneficiilor monopolului asupra diferitelor industrii și activități, în același timp împietând asupra avuției statului. Nu se cheamă aceasta corupție? Vezi (p. 247): „prin neglijarea sistematică a încasărilor, numită «degrevare fiscală», a refăcut rentabilitatea unei prime categorii de întreprinderi... a înlesnit acapararea băncilor mici de către Banca Românească... în vreme ce această bancă era pusă la adăpostul efectelor conversiunii, prin trecerea întregului său portofoliu agricol asupra Băncii Naționale, despăgubită, la rândul ei, de stat prin așa-numita «finanțare a conversiunii»... calcularea acestei «finanțări» la 7 miliarde lei, atunci când pagubele nu erau decât de 3,5 milioane...”.

⁶⁵ Care era nu numai „criză economică ciclică trecătoare”, ci și (se suprapunea peste) „o răsturnare depresivă a tendinței seculare a prețului cerealelor”, Mircea Vulcănescu, „Evoluția și tendințele economiei românești”, p. 129.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 130.

criză trebuia să fie mai alertă: iar acest lucru era posibil cu ajutorul statului⁶⁷, ceea ce nu modifica raporturile între capital și muncă⁶⁸.

De aceea — și autocritica este semn de maturitate științifică — „faptele au venit să infirme opinia aceloră dintre noi care, prin anii 1930-1931, ne îndoiam de caracterul inevitabil al unei rapide dezvoltări industriale a României”⁶⁹. Adică, industrializarea de după criză, realizată prin *protecționism* — și în contextul protecționismului general al statelor apuse — și, deși beneficiind de ieftinătatea forței de muncă, având loc mai ales în industria petrolieră și în aceea de înzestrare a armatei (armament)⁷⁰, se dovedea a fi procesul fără de care nici civilizația sătească, națională, nu putea să fie asigurată.

Sigur, monoindustria petrolului nu putea aduce beneficii la nesfârșit. Din acest punct de vedere, dacă ea nu era înlocuită cu o manufactură „în stare să prelucraze materia primă adusă din afară”, România urma să rămână un stat sudic sărac⁷¹. Este corect, dar insuficient pentru o judecată teoretică profundă. Era, desigur, perioada în care economiștii lucrau cu modelul „țării”, dar un gând nu putea să fie că fiecare țară dorește, în fond, același lucru și că atunci înseamnă că *scopul producției însuși trebuia să fie altul?* Cu atât mai mult cu cât, profund analist de politică și de politică economică internațională, Mircea Vulcănescu a evidențiat și rezultatele crizei — de supraproducție: 1) ruperea legăturilor dintre volumul afacerilor și cantitatea de aur..., 2) persistența sarcinilor internaționale anormale provenite din reparații și datorii de război..., 3) dezvoltarea capitalismului indigen în țările agrare și coloniale..., 4) dezvoltarea regimului monopolist, 5) raționalizarea producției, 6) socializarea riscurilor..., 7) ruperea vechiului echilibru dintre prețurile agricole și cele industriale⁷², dar și fenomenele de concurență și de urmărire a intereselor proprii de către fiecare actor de pe scena internațională. Dar gânditorul nostru nu putea decât să conchidă cu obidă că, în urma jocurilor de mai sus, „nu facem decât să plătim, încă o dată, România Mare”⁷³.

O teorie a perspectivei economice (nu doar românești)

Dincolo de analiza economică punctuală, așa cum a apărut mai sus, Mircea Vulcănescu s-a dovedit a fi o personalitate creatoare, și a voit să fie astfel, prin conturarea unei interpretări, cu trăsături filosofice, a mecanismului economic ca atare.

⁶⁷ Teză comună neoliberalismului lui Zeletin și corporatismului lui Manoilescu.

⁶⁸ Mircea Vulcănescu, „Evoluția și tendințele economiei românești”, p. 130: „colectivizarea economiei nu suprimă nici posibilitatea exploatării, nici pe aceea a unei acumulări colective și a unei industrializări concertate”.

⁶⁹ Mircea Vulcănescu, „Însemnări pentru industrializarea României” (1937), în Mircea Vulcănescu, „*Spre un nou medievalism economic*”. *Scieri economice*, p. 280.

⁷⁰ *Ibidem*, pp. 282-288.

dar vezi și Mircea Vulcănescu, „Economia de război” (1935), în Mircea Vulcănescu, „*Spre un nou medievalism economic*”. *Scieri economice*, pp. 375-376.

⁷¹ *Ibidem*, p. 286.

⁷² Mircea Vulcănescu, „Între Londra și Washington” (1934), în Mircea Vulcănescu, „*Spre un nou medievalism economic*”. *Scieri economice*, p. 301.

⁷³ *Ibidem*, p. 321.

De altfel, această interpretare este mereu acea *Weltanschauung* care susține elaborările particulare. Iar Mircea Vulcănescu și-a conturat reprezentarea în urma unei serioase aprofundări a literaturii.

Un prim aspect al unei concepții economice (mai larg, sociale) generale este acela al evoluției economice, al sensului mișcării economice. Punctul de vedere dominant era, firește, cel liberal, al progresului neîntrerupt înainte. În epocă era puternică și imaginea de tip conservator, după care mișcarea socială ar fi antrenat doar regresul, iar modelul dezirabil ar fi fost cel al unei economii anterioare industrializării și industrialismului.

Cum am văzut, în prima sa fază, Mircea Vulcănescu a fost mai degrabă adeptul acestei imagini. Dar pe el nu l-a mulțumit simpla asumare a unui punct de vedere ce *părea* a aduce un aer proaspăt în economia îmbibată de mirosul de ulei ars al progresului cu orice preț. El a fost interesat de înțelegerea temeiurilor și motivațiilor mișcării economice: și doar pe acest fundament urma să fie legitimă orice desenare de traiectorie.

a) Temeiul: filosofia socială. Există *relații de producție* și, desigur, și *forțe*. Raporturile dintre ele dau, în ultimă instanță, *configurația* unei *societăți*. Iar *evoluția* acelor raporturi — dă și *succesiunea* ordinilor sociale diferite.

Dar această succesiune nu este univocă, deși perspectiva liberală o susține. Căci „sensul succesiunii morfologice nu e determinat apriori decât în direcția implicată în virtualitățile momentului. O «regresiune» este oricând posibilă față de orice direcțiune dată... forma societății capitaliste presupune anumite condiții care azi tind să dispară și că împrejurările în care trăim, seamănă în chip esențial cu cele în care s-a dezvoltat economia medievală”⁷⁴. Și „nu e deci vorba de o reîntoarcere la «vechiul» Veac de Mijloc, înțeles ca fapt istoric, ci numai de o re-actualizare a unor forme de viață socială care reproduc forme sociale aidoma celor caracteristice acestuia”⁷⁵.

b) Condițiile: economice (și sociale). Dar acestea nu sunt doar cele ale crizei economice începute în 1929, ci și tendințele economiei moderne de depresiune de lungă durată, evidențiată mai ales după Primul Război Mondial⁷⁶. Mircea Vulcănescu nu confundă criza de sistem cu aceea economică ciclică, dar evidențiază criza de sistem, pe care nu o numește astfel, prin ciclul secular, și nu prin raportul dintre forțele de producție și relațiile de producție, și deci nu prin consecințele sociale ale relațiilor de producție (în sensul că pierderile, risipa, irosirea

⁷⁴ Mircea Vulcănescu, „Spre un nou medievalism economic” (1932), în Mircea Vulcănescu, „Spre un nou medievalism economic”. *Scrieri economice*, p. 51.

Este concepția nuanțată și dialectică a lui Marx (vezi și Karl Marx, „Contribuții la critica economiei politice. Prefață” (1859), în Marx, Engels, *Opere*, 13, București, Editura Politică, 1962, p. 9: „O formațiune socială nu pierde niciodată înainte de a se fi dezvoltat toate forțele de producție, pentru care ea oferă suficient câmp liber, și noi relații de producție, superioare, nu apar niciodată înainte ca în sânul vechii societăți să se fi copt condițiile materiale ale existenței lor. De aceea omenirea își pune întotdeauna numai sarcini pe care le poate rezolva, căci la o examinare mai aprofundată se va constata întotdeauna că sarcina însăși se naște numai atunci când condițiile materiale ale rezolvării ei există deja sau, cel puțin, sunt în proces de devenire”.

⁷⁵ Mircea Vulcănescu, „Spre un nou medievalism economic”, p. 50.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 55: „începând de la război și ca urmare a unor tendințe manifestate chiar de mai înainte, omenirea a intrat într-o depresiune economică de lungă durată și că sensul social al acestei depresiuni constă în transformarea calitativă a societății capitaliste... într-o societate cu o morfologie economică analogă... economiei medievale”.

creativității, moartea înainte de vreme și extincția unor întregi categorii de oameni, sunt mai mari decât câștigurile civilizației în urma relațiilor capitaliste). Totuși el consideră că tendința se destramă în direcții divergente, că nu e vorba de un singur ritm secular ciclic și nici de o singură tendință fundamentală, ci de un ansamblu de tendințe, care uneori converg într-un același sens, alteori se destramă în direcții divergente⁷⁷.

c) Proba: consecințele relațiilor capitaliste asupra stilului de viață și a moralei (omul nu e scop, cum considera Kant că ar trebui să fie norma morală, ci mijloc), și activitatea economică ce urmărește exclusiv sporul de capital și de profit și care transformă într-un mod urât societatea⁷⁸.

d) Concluziile teoretice: 1) „paradoxul spiritual pe care e construit capitalismul: contradicția dintre o cosmologie rațională și o etică irațională a pionieratului nostru, a riscului, a întreprinderii, a aventurii”⁷⁹, 2) Deosebirea esențială a capitalismului de „economia medievală stă tocmai în această *pierdere din vedere a caracterului de totalitate a vieții economice*”⁸⁰. Mircea Vulcănescu idealizează economia medievală (aceasta era fragmentată, iar conștiința totalității era extrem de precară), dar ideea ca atare a totalității e foarte importantă.

Mai departe, autorul nostru înțelege corect capitalismul, iar analiza de specialitate a crizei ce a început în 1929 este extrem de interesantă și pentru astăzi. Este consonant cu Marx, adică explică scăderea coeficientului de creștere a randamentului⁸¹, adică a ratei profitului. (Dar vezi și „restrângerea debușurilor, scăderea productivității, scăderea spiritului întreprinzător”⁸² etc.⁸³).

Consecințele sociale ale crizei economice (dar și ale trendului secular): scăderea mobilității sociale⁸⁴, monopolul, „crearea nesiguranței generale” și „îngrădirea inițiativelor individuale”⁸⁵. Toate acestea, chiar dacă sistemul folosește monopolul⁸⁶, organizația de credit (ca astăzi⁸⁷) și, din nou ca astăzi, „aruncarea

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 80-81.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 72: „Spre a-și putea stăpâni turmele de unelte vii, americanismul, această formă excesivă a capitalismului, a inventat «etica muncii», idealul activității, repetând faustic că «la început ar fi fost fapta».

Rezultatul? Natura se răzbună. Nu e țară cu coeficient de criminalitate mai urcat ca azi. Nu e țară în care repaosul să însemne o mai mare dezlănțuire, o mai mare descătușare de forțe bestiale, iraționale, nestăpânite decât în țările stăpânite de această etică”.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 73.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 75.

⁸¹ *Ibidem*, p. 83.

⁸² Un exemplu interesant de astăzi este cel în care capitalul privat nu investește „de la firul ierbii”, ci cum-pără întreprinderi existente: de stat. Deci exemplul vizează comportamentul capitalului privat care a forțat privatizările și a beneficiat din ele, atât în țările occidentale cât și în cele estice. Vezi privatizarea serviciilor și activelor publice din ultimii 20-25 de ani.

⁸³ Mircea Vulcănescu, „Spre un nou medievalism economic”, p. 87.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 84: „Interpenetrația claselor devine tot mai grea. Reușita... este foarte dificilă. Toate locurile sunt ocupate. Pentru muncitori, surclasarea a devenit azi aproape imposibilă. La început, fiecare putea nădăjdui ca, prin sârguință și economii, să ajungă pe predecesorii lui iluștri plecați de jos: Carnegie, Edison, Franklin și alții. Mai târziu au crezut că e o chestiune de noroc. Azi au pierdut nădejdea în posibilitatea de a depăși, pe căi normale, starea lor inițială”.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 85.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 86: „coalizarea concurenților periclitată”.

⁸⁷ *Ibidem*, pp. 86-87: „în loc să finanțeze producția, finanțează stocajul, spre a menține prețurile și a putea produce mai departe, ceea ce are de urmărire, bineînțeles, o nouă creștere a stocurilor ș.a.m.d., până în momentul în care organizația de credit nu mai poate face față cerințelor și obligația lichidării amenință să dea de răpă fie organizația bancară, fie ansamblul întreprinzătorilor coalizați ca să stocheze produsele lor”.

pagubelor asupra colectivității, prin intimidarea statului, care recurge la o inflație deghizată sau la un impozit — ceea ce e cam totuna — pentru salvarea lor“, sau chiar mecanisme de stabilizare (de ex., monetară) prin mijloace artificiale, de stat⁸⁸.

Acestea din urmă arată clar că e vorba de o „depășire a punctului de vedere capitalist și o luare în considerare a intereselor generale ale vieții economice, cu totul pe alte temeuri decât acelea ce izvorăsc din tendința de câștig a întreprinderilor private“⁸⁹. Dar Mircea Vulcănescu nu are dreptate aici: deoarece stabilizările respective urmăresc tot salvarea raporturilor private, tot salvarea capitalului ca atare, chiar dacă — sau tocmai — prin înghițirea capitalului slab de către cel puternic. Măsurile de contracarare a tuturor acestor fenomene au fost, a arătat gânditorul, mereu parțiale: adică nu au ținut seama de temeiul contradicțiilor sociale, „anarhia organizației sociale“⁹⁰, adică antagonismul dintre „sistemul de producție în comun... și sistemul de distribuție care a rămas individual, întemeiat pe proprietatea privată“⁹¹.

Dar oricum ai lua-o — dacă mișcarea capitalismului merge spre salvarea interesului privat (cumperi marfă ieftină, finanțezi concurentul ca acesta să-și facă o industrie proprie), contradicțiile explodează, iar dacă merge spre salvarea unui interes general (al unei țări, de exemplu nu cumperi o marfă ieftină dintr-o țară dușmană, sau al unei raționalități sau morale, de exemplu refuzi creditele cuiva deoarece nu există siguranța recuperării), atunci nu se mai comportă, pur și simplu, *more capitalisto* — e rău. Adică apare deja, a arătat Mircea Vulcănescu, și nepotrivirea capitalismului cu vremea și faptul că această nepotrivire, izvorâtă din logica economiei capitaliste, a fost și este rezultatul relevat de oricâte încercări de redresare. Dar care e soluția? Este cumva comunismul? Mircea Vulcănescu s-a dovedit a fi un fin cunoscător al literaturii despre primul stat socialist. El a analizat etapele economice din acesta și a ajuns la următoarele concluzii. Și acolo era vorba despre capitalism, dar despre unul *de stat*⁹², care și-a propus modernizarea rapidă prin industrializare — pe seama agriculturii⁹³ — și care se aseamăna cu economia de război a statelor capitaliste (în care economia era deja planificată, vezi fordismul⁹⁴) și care are toate caracteristicile capitalismului: urmărește industrializarea și creșterea productivității, promovează salarizarea diferențiată, presupune și dezvoltă o mentalitate a întrecerii și o ideologie a prosperității, permite și dezvoltă acumularea plusvalorii (etatizând-o), prin exploatarea muncitorului „de către o colectivitate substituită capitalistului“, și anume de către, nu o burghezie birocratică, cum spunea Troțki — credea Mircea Vulcănescu —, ci de o „boierie de funcții“⁹⁵.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 87.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 89.

⁹¹ *Ibidem*, p. 90.

⁹² Mircea Vulcănescu, „Spre un nou medievalism economic“, p. 106: „economia sovietică poate fi privită ca un trust național vertical și caracterizată ca un capitalism de stat“.

⁹³ Mircea Vulcănescu a deplâns acest proces. Dar peste tot industrializarea a avut loc pe seama agriculturii, de la acele *enclosures* din Anglia secolului al XVI-lea și mai târziu. Astfel încât a acuza numai socialismul de subordonarea satului față de industrie, cum a făcut-o Vulcănescu, este incorect.

⁹⁴ Mircea Vulcănescu, „Spre un nou medievalism economic“, p. 103.

⁹⁵ *Ibidem*, pp. 104-108.

Există și diferențe față de capitalism: „*autocratismul administrativ*“ din Rusia sovietică — dar, lăsând la o parte regimul politic din capitalism, despre care autorul nu vorbește, și în acest sistem „se nălucește umbra Marelui Inchi-zitor al lui Dostoievski“, prin „binecunoscutul «circuit al capitalului», destinat «să facă bine cu sila» omenirii”⁹⁶ — și *mitul social* diferit. Dar aici Mircea Vulcănescu socotește că mitul din socialism ar fi „dictatura proletară”⁹⁷, pe când această dictatură a fost socotită în ideologia comunistă drept doar un mijloc.

Dar aceste aspecte nu țin de economie, după cum interpretarea lor de către autorul nostru relevă concepția sa generală nefavorabilă abaterii de la logica interesului privat. Aceasta permite numai o relativă întoarcere în urmă, dar nu creație de alternative. În ce mă privește, teoria mea este aceea că socialismul din secolul al XX-lea — încercat⁹⁸ atunci când pe plan mondial nu erau deloc întrunite condițiile obiective, și deci și cele subiective, ale socialismului, dar când au existat numai conjuncturi favorabile încercărilor — a fost un *izotop al capitalismului*⁹⁹ (de stat, dar nu acest aspect, inerent în dezvoltarea capitalismului, a fost subliniat ca principal). Iar această teorie răspunde nedumeririlor legate și de aspectele de structură și de cele de suprastructură ale încercării.

Și atunci? Mircea Vulcănescu nu a dezmințit luciditatea de a porni de la *mașină/tehnică*. El a considerat că sistemul capitalist mai avea spațiu de evoluție tocmai pe baza transformărilor tehnologice. Punctual, o soluție evidențiată era aceea deja vizibilă în epocă, „*individualizarea* producției mecanice prin progresele electricității sau ale motorului cu explozie, care, furnizând energie ieftină și ușor adaptabilă, poate da naștere unei noi dezvoltări a industriei mecanizate“, acestea în industria de consum, deoarece industriile de reproducție rămân mai departe în sfera producției *colectiviste*¹⁰⁰. Este aici o prefigurare a celei de a doua revoluții industriale care presupune, cum știm, și demasificarea producției (care, deși e sursă de profit, nu anulează contradicțiile economiei capitaliste)¹⁰¹.

Tot din același izvor explicativ, o altă soluție *teoretică*, a subliniat Mircea Vulcănescu, era sporirea productivității materiale — nu a rentabilității bănești, a insistat el — în așa fel încât să asigure reducerea prețului de cost, deci a spațiului ofertei, echivalându-se cu creșterea salariilor și a nivelului de viață.

Este foarte realistă această presupozitie¹⁰², dar atunci de ce nu a fost prea optimist Mircea Vulcănescu? Deoarece, a arătat el, existând o *tendință de descreștere a randamentului material în agricultură* și o *limită a rentabilității investi-*

⁹⁶ *Ibidem*, p. 110.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 111: „vastul experiment social încercat în țara de la răsărit“.

⁹⁹ În afara materialelor mele menționate în „Despre stânga lui Tudor Bugnariu“, vezi „Gondolatok az államszocializmusról“, în Szerkesztette Krausz Tamás és Szigeti Péter, *Államszocializmus: Értelmezések — viták — tanulságok*, Budapest, L'Harmattan-Eszmélet Alapítvány, 2007, pp. 101-121 și „What felt? Remarks on the ontology of communism“, *Alternativy*, 2010, <http://www.alternativy.ru/en/node/1334>.

¹⁰⁰ Mircea Vulcănescu, „Spre un nou medievalism economic“, pp. 113-114.

¹⁰¹ Vezi și Ana Bazac, „Provocările celei de a doua revoluții industriale“, *Paideia*, nr. 3-4, 2000, pp. 125-127.

¹⁰² Într-adevăr, perfecționarea tehnologiei a dus ca prețul pe unitatea de produs să scadă, ceea ce a permis și lărgirea pieței, adică a cererii (vezi produsele de masă de IT). Dar, pe de o parte, se atinge un anumit prag de saturare și aici, ceea ce determină oferta să descopere piețe noi. Dar, odată cu globalizarea, se creează o piață mondială unică, adică există din ce în ce mai puține piețe de desfacere noi.

fiilor industriale, și cu toate permanentele inovații, oamenii vor trebui să înțeleagă că *prosperitatea fără sfârșit* (subl. n., creșterea, în limbajul economic actual) *este un mit* și că ceea ce s-a întâmplat prin ascensiunea capitalismului — prejudecata liberei întreprinderi, a ordinii civile capitaliste și a relațiilor contractuale — a fost doar un moment istoric. Și că trebuie să se întoarcă la totalitate și la „o lume cu posibilități finite și definite”¹⁰³.

Mesajul autorului rezonază foarte bine cu imaginea noastră actuală despre interdependența dintre economie și ecologie, dintre economie și etică și, în același timp, cu perspectiva neliniară asupra istoriei.

Ei bine, Mircea Vulcănescu a considerat că tocmai depășirea simplei colectivizări a producției (ca etapă a capitalismului) și tocmai direcționarea economiei de către sistemul resurselor și al piețelor ar constitui procesul prin care capitalismul ca atare lasă loc unei alte organizări sociale: care, însă, nu este marcată de valori de tip comunist, ci doar de frugalitatea individuală încadrată într-o economie de tip „medieval”, adică țărănesc: o economie motivată de consum, dar integrată unei concepții înțelepte despre finitudinea resurselor și a lumii. Schimbarea către noul Veac de Mijloc ar fi determinată de tendințele anarhice ale tehnicii, în răspăr cu situația reală a resurselor și a naturii violente¹⁰⁴.

În loc de încheiere

Este extrem de interesantă evoluția concepției economice a lui Mircea Vulcănescu. Am putea-o caracteriza ca trecând prin două trepte: prima, a economiei țărănești, refractară industriei moderne și idealizând o economie națională în care majoritatea populației face economie naturală, exterioară în bună măsură relațiilor integrate; a doua — a economiei în curs de modernizare rapidă, de industrializare și de reprezentare optimistă asupra acesteia. Dar există — deși formulată atunci când autorul se afla pe treapta întâi — o imagine sintetică și prospectivă asupra economiei, o imagine ce oferă o fundamentare filosofică a economiei. Această imagine este oferită de studiul *Spre un nou medievalism economic*.

Într-adevăr, și deși Rusia sovietică arătase că tendința colectivizării economiei este doar un stadiu superior al neoliberalismului ce impusese intervenția statului în economia interbelică¹⁰⁵, doar această tendință nu rezolvă antagonismele economiei capitaliste¹⁰⁶. Este nevoie de o altă premisă a activității economice: aceea a *schimbării obiectivelor înseși* (nu randamentul nesfârșit; aș traduce, nu profitul privat).

¹⁰³ Mircea Vulcănescu, „Spre un nou medievalism economic”, p. 115.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 114.

¹⁰⁵ Iar aici, Mircea Vulcănescu s-a arătat a depăși concepția lui Zeletin și, evident, și pe aceea a lui Manoiilescu.

¹⁰⁶ Este o sugestie extrem de prețioasă din partea unui cercetător, și cu atât mai mult cu cât afilierea politică a acestuia a fost de dreapta.

După cum se știe, tendința neoliberală interbelică — manifestare a noului stadiu *in statu nascendi* al capitalismului, monopolismul de stat — a fost dezvoltată după al Doilea Război Mondial când a avut loc perioada de aur a *welfare state*, sau a intervenționismului de stat (asumat ca politică social-democrată), până prin anii 1970-1975. Și atunci — când această perioadă de aur a fost posibilă deoarece integrarea economică mondială nu era atât de dezvoltată, sau altfel spus, când capitalismul se afla încă în faza sa „națională”, și nu transnațională, ca de atunci încolo — și astăzi, mulți analiști au considerat și consideră că intervenția puter-

Mircea Vulcănescu s-a oprit aici. Dar dacă schimbăm *obiectivele* economiei, înseamnă că schimbăm și *relațiile* ca atare și, astfel, și *subiectul* economiei. Schimbarea acestuia din urmă este îndelungată și dificilă, dar indestructibil legată de primele.

Nu știm ce ne-ar fi spus gânditorul despre toate acestea. Nu știm cum ar fi evoluat concepția economică a lui Mircea Vulcănescu, dacă ar fi supraviețuit în atâtea prefaceri economice epocale. Ne pare rău că nu am putut dialoga cu el mai mult. Dar suntem convinși, răsfoind doar cercetările sale economice și sociologice de tinerețe — căci nu a apucat să aibă și o operă de maturitate — că reducerea perspectivei sale teoretice la un model sau la altul este de nesusținut: și ar fi fost respinsă și de el, cu indignare.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Bazac Ana, „Ștefan Zeletin: filosofia socială aruncă mănuașă“, în *Omul activ și impersonalul „se“ (Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești)*, Craiova, Aius, 2010, pp. 36-107;
- Bazac Ana, „Spiritul timpului la Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu“ (2007), în *Omul activ și impersonalul „se“ (Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești)*, Craiova, Aius, 2010, pp. 237-247;
- Madgearu Virgil, „Doctrina țărănistă“ (1923), în *Doctrinile partidelor politice* (sub îngrijirea lui Dimitrie Gusti) (1923), București, Editura Garamond, f.a., pp. 91-123;
- Marghiloman Al., „Doctrina conservatoare“ (1923), în *Doctrinile partidelor politice* (sub îngrijirea lui Dimitrie Gusti) (1923), București, Editura Garamond, f.a., pp. 155-165;
- Negulescu P.P., *Conflictul generațiilor și factorii progresului*, Discurs la intrarea în Academia Română, la 25 mai 1941, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului 1941;
- Ornea Z., *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980;
- Ornea Z., *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995;
- Țurcanu Florin, *Intellectuels, histoire et mémoire en Roumanie. De l'entre-deux-guerres à l'après-communisme*, București, Editura Academiei Române, 2007;
- Vulcănescu Mircea, „Spre un nou medievalism economic“. *Scrieri economice*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, Cuvânt înainte de Toma Roman, București, Compania, 2009;
- Vulcănescu Mircea, „Tânăra generație“. *Crize vechi în haine noi. Cine sunt și ce vor tinerii români?*, Ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Compania, 2004.

nică a statului în economie ar fi soluția pentru anularea, dacă nu a contradicțiilor capitalismului, cel puțin a crizelor. Dar astăzi, când apare tot mai clar că, oricât de doritoare de intervenționism, statele sunt dependente de capital — și anume, mereu de cel mai puternic, cel transnațional și itinerant — ce își urmărește mereu profitul, adică poposește într-un stat pe care îl susține numai dacă acesta îi asigură creșterea, intervenționismul masiv ca atare pur și simplu nu mai este posibil. Adică el nu depinde numai de dominația altor țări, din piețele cărora obține profitul ce permite intervenționismul în țara mai puternică, ci depinde de capital ca atare. Deci soluția acum e dislocarea acestei dependențe ca atare, adică din nou, a relațiilor de capital ca atare. (Ceea ce nu exclude timpi anteriori în care capitalul, condus de stat, reușește să grăbească dezvoltarea economică, vezi Gabriel Chindea, *Ascensiunea Chinei sau povestea unui leninism de succes*, <http://www.criticatac.ro/12928/ascensiunea-chinei-sau-povestea-unui-leninism-de-succes/>.) Interpretarea lui Mircea Vulcănescu ne-a sugerat că, într-adevăr, tendința economiei, dar mai ales a societății, este de a pune în cauză principiul creșterii capitaliste însuși, în numele totalității. (În ce mă privește, pun în cauză acest principiu și în numele libertății de manifestare a creativității fiecărui individ uman și a tuturor.)